

جریان حد سرقت در رایانه‌ای از دیدگاه مذاهب پنج‌گانه با رویکرد تطبیقی

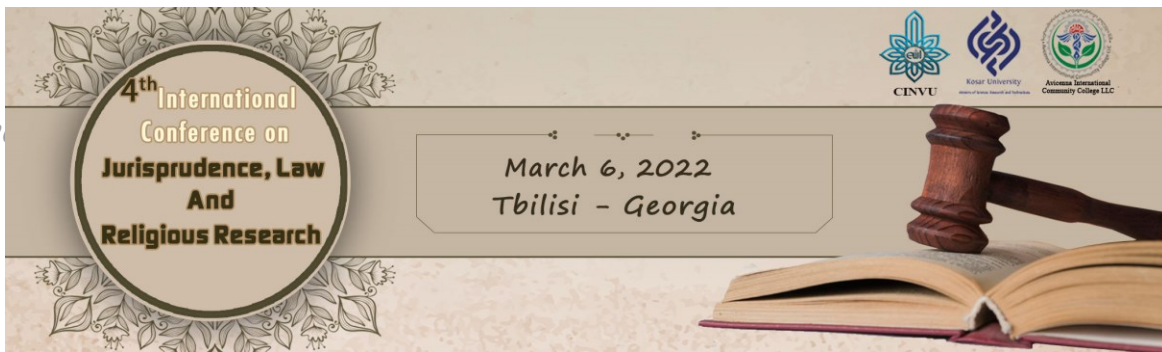
زینب گیلانی

دانش آموخته دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه مذاهب اسلامی تهران

چکیده

سرقت رایانه‌ای از جمله مهم‌ترین جرایم رایانه‌ای علیه اموال و مالکیت به شمار می‌رود. این جرم هرروزه شکل و قالبی متفاوت و جدید به خود می‌گیرد و حجم زیادی از کاربران رایانه را درگیر می‌کند. جرم سرقت رایانه‌ای از سه عنصر قانونی، مادی و معنوی تشکیل می‌شود. این مقاله که با روش توصیفی تحلیلی و بر مبنای اطلاعات کتابخانه‌ای گردآوری شده است درصدد تبیین امکان جریان حد سرقت در سرقت رایانه‌ای از نگاه مذاهب پنج‌گانه اسلام است. برای این منظور، دانستن شرایط اجرای حد سرقت لازم و ضروری است. این شرایط بین هشت تا بیست و پنج شرط شمارش شده است. اهل سنت شرایط اجرای حد سرقت را در سه عنوان شرایط سارق، شرایط مال مورد سرقت و شرایط مکان سرقت مطرح کرده‌اند. سرقت رایانه‌ای، نیاز به تخصص ویژه‌ای دارد و سارقان رایانه‌ای با انگیزه‌های مختلفی از جمله: کسب منفعت مالی، تفریح و نیل به اهداف سیاسی دست به چنین عملی می‌زنند. در قانون جرایم رایانه‌ای، سرقت رایانه‌ای به معنای ربودن غیرمجاز اطلاعات و داده‌های دیگران تعریف شده است. با توجه به نظر کارشناسان این رشته و قوانین ملی و بین‌المللی، موضوع سرقت رایانه‌ای را می‌توان اطلاعات، مال و خدمات دانست. تمام شرایط حد سرقت، در سرقت رایانه‌ای نیز می‌تواند وجود داشته باشد؛ هرچند در مورد احراز مال بودن اطلاعات و داده‌های رایانه‌ای و به دنبال آن حرز و اخراج از حرز، اختلاف نظر وجود دارد. با فراهم آمدن شرایط اجرای حد سرقت در سرقت رایانه‌ای، حد در آن جاری می‌شود.

کلید واژگان: سرقت، سرقت رایانه‌ای، حرز، اخراج

مقدمه

تحولات شگرف فناوری اطلاعات، همه ابعاد زندگی از سان را در بر گرفته و به نوعی تمام امور زندگی او را تحت تأثیر قرار داده است. به گونه ای که به جرئت می توان گفت کم تر فعالیتی وجود دارد که در آن از رایانه و فناوری اطلاعات استفاده نشده است.

توجه ویژه دولت ها به بانکداری و تجارت الکترونیکی، پی شرفت جامعه جهانی و گذر از جامعه سنتی به جامعه اطلاعاتی و به کارگیری ابزار و وسایل الکترونیکی چون رایانه و جایگزینی آن در برخی موارد به جای نیروی انسانی، موجب شده است که در عرصه های فرهنگ، تجارت، ورزش، سرگرمی، اقتصاد، آموزش و امثال آن موج جدیدی از جرایم، با عنوان «جرایم رایانه ای» رخ نماید. از مهم ترین جرایم رایانه ای، می توان به جرم سرقت رایانه ای اشاره کرد که هرروز شکل و قالبی متفاوت به خود می گیرد و حجم زیادی از کاربران رایانه را با تهدید مواجه نموده است. سرقت از جمله اعمال مذمومی است که نه تنها حرمت آن در دین مقدس اسلام بلکه در همه ادیان آسمانی محرز است؛ به طوری که یکی از ده فرمان تورات این است که: «دزدی نکن» (کتاب مقدس، ۱۳۸۰، عهد عتیق، خروج، ۲۰: ۱۵). سرقت هم مانند دیگر جرایم، با توجه به فناوری و پیشرفت تکنولوژی، با تغییرات و تحولاتی روبرو شده است.

مقاله حاضر در پاسخ به سؤال های زیر به نگارش درآمده است و به موضوع سرقت رایانه ای می پردازد:

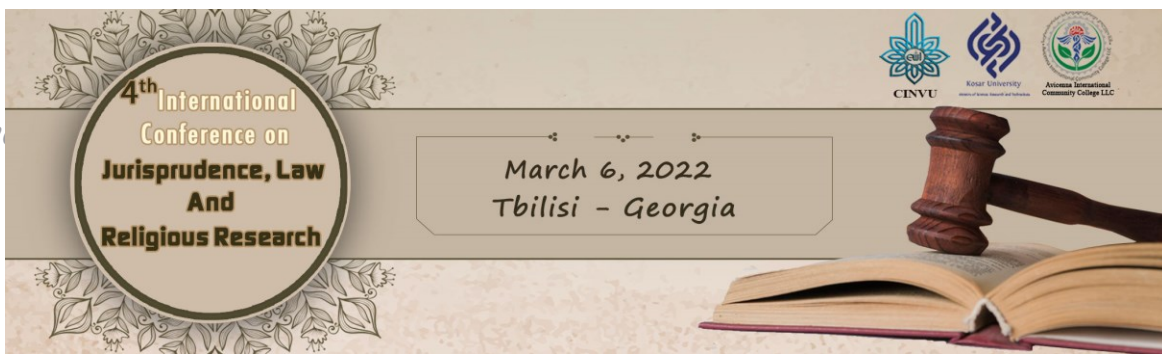
آیا می توان حکم شرعی سرقت سنتی را بر سرقت رایانه ای جاری دانست؟

در زمینه سرقت رایانه ای در کتب مربوط به جرایم رایانه ای بحث شده و نیز مقالات و پایان نامه های مختلفی به رشته تحریر درآمده است؛ از جمله کتاب ها می توان به کتاب های بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه ای از حسینعلی بای و بابک پور قهرمانی و جرائم کامپیوتری و اینترنتی جلوه ای نوین از بزهداری از برومند باستانی اشاره کرد که نسبت به رویکرد تطبیقی مقاله حاضر بیگانه اند و کتاب دوم به بررسی فقهی این مسئله پرداخته است.

از جمله پایان نامه ها می توان به «بررسی فقهی و حقوقی جرایم تجارت الکترونیک» از سارا خاتوندهی اشاره کرد که جرایم را به صورت کلی بحث کرده و نسبت به رویکرد تطبیقی بین مذاهب بیگانه است.

از جمله مقالات نیز می توان به «بررسی فقهی سرقت رایانه ای (اینترنتی) با رویکردی بر نظر امام خمینی (س)» از سید محمد موسوی بجنوردی و مریم بنی هاشمی اشاره کرد که این هم با مقاله حاضر در بحث تطبیقی تمایز دارد.

بنابراین با توجه به بررسی های صورت پذیرفته به نظر می رسد نسبت به موضوع مقاله حاضر پژوهش مستقلی وجود ندارد. با توجه به اینکه نگاه جامع فقهی به مسائل نوپیدا یا موضوعاتی که به رقم سنتی بودن در شکل انجام آن تفاوت های زیادی با قبل دارند به تبیین و روشن شدن ابعاد موضوع کمک می کند، لازم است که دیدگاه فقهای

مذاهب رایج اسلامی که شامل پنج مذهب امامیه، حنفیه، مالکیه، شافعیه و حنبلیه است در این زمینه مورد بررسی قرار گیرد.

شایان یادآوری است که روش جمع‌آوری مطالب در این مقاله، به صورت تو صیفی تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای است و سعی شده است با نگاهی تطبیقی به فقه شیعه و اهل سنت به این موضوع پرداخته شود.

۱. ماهیت و مفهوم سرقت

سرقت در لغت به معنای برداشتن چیزی است که مال خود از انسان نیست با این خصوصیت که باید به‌طور پنهانی صورت پذیرد (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۵/۱۱۱؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۰/۱۵۵؛ بستانی، ۱۳۷۵: ۱/۴۸۴).

در مورد معنای اصطلاحی و فقهی سرقت، برخلاف همه عناوین فقهی که فقها در ابتدا به تعریف آن مبحث می‌پردازند و بعد شرایط و احکام آن را بیان می‌دارند، تعریف قابل توجهی در کتب فقهی یافت نمی‌شود و فقهای عظام، مستقیماً به سراغ شرایط سارق و مال مورد سرقت و اجرای حد رفته‌اند.

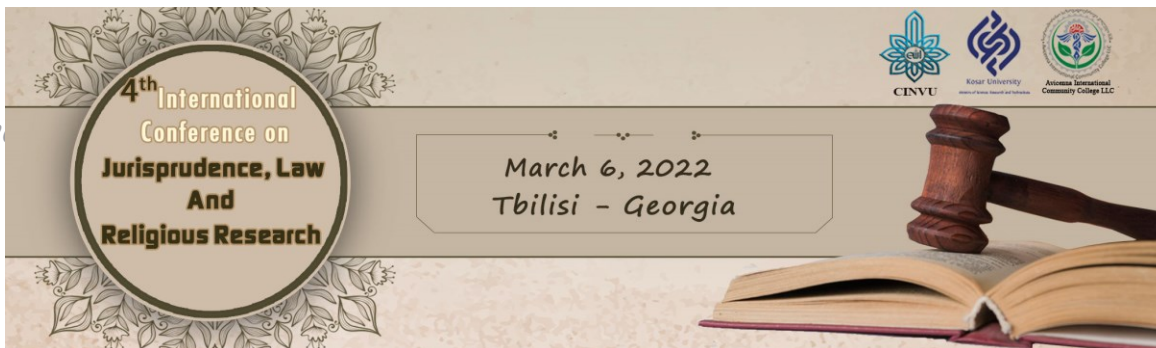
راغب اصفهانی در کتاب لغت خود در مورد معنای اصطلاحی سرقت بیان می‌دارد که سرقت، به معنای برداشتن چیزی است که انسان مالک آن نیست، به صورت مخفی، به اندازه معین و از مکان معین (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۱/۴۰۸).

با توجه به بیان مذکور، می‌توان در تعریف سرقت چهار رکن را در نظر گرفت:

۱. مالک نبودن سارق به هر نحوی
 ۲. مخفیانه بودن عمل ربودن
 ۳. اندازه و نصاب معین برای مال ربوده شده
 ۴. مکان معین برای شیء مسروقه
- در قرآن کریم نیز به بحث سرقت اشاره شده است (المائدة: ۳۸).

۲. شرایط اجرای حد سرقت

از آنجایی که سرقت، جرم محسوب می‌شود و تعدی به حقوق و اموال دیگران عملی است که نه مورد پسند عقل است و نه مورد قبول شرع، در شرع مقدس اسلام برای مرتکب آن مجازاتی تعیین شده که در آیه فوق به آن اشاره شده است؛ آنجایی که خداوند متعال می‌فرماید: «فَأَقْطَعُوا آيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللَّهِ».

نکته قابل ذکر این است که جزای قطع دست که حد سرقت نامیده شده و در این آیه شریفه بدان اشاره گردیده، شرایطی دارد که در متون فقهی در مورد آن‌ها بحث شده است. مطابق منابع فقهی تعداد این شرایط بین هشت تا بیست و پنج شرط هست و این تعداد بستگی به این دارد که شرایط سارق، شیء مسروقه و راه‌های اثبات سرقت به اتفاق هم در این شمارش محسوب شوند یا به صورت جداگانه مورد نظر قرار گیرند.

با روشن شدن شرایطی که برای اجرای حد سرقت لازم است، می‌توان به بحث سرقت رایانه‌ای پرداخته و بررسی نمود که آیا سرقت رایانه‌ای شروط اجرای حد سرقت را دارا است یا نه. عمده شرایط اجرای حد سرقت، که از جمع‌بندی کتب فقهی می‌توان به آن اشاره کرد، عبارت است از:

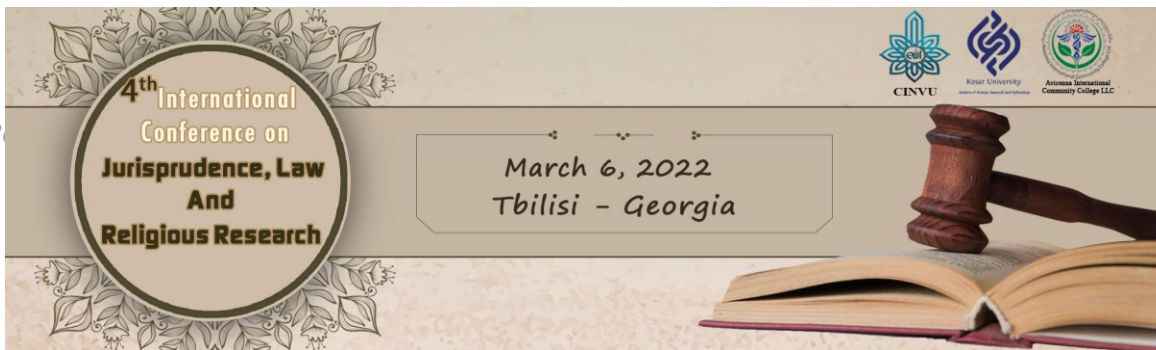
(۱) مالیت داشتن شیء مسروقه؛ مالیت داشتن به این معنی است که شرعاً قابلیت ارزش‌گذاری مالی را داشته باشد. مثلاً شراب یا خوک برای مسلمانان مال محسوب نمی‌شود (جعفری، ۱۴۱۹: ۱۳۰).

(۲) نصاب؛ به این معنی که مال مسروقه می‌بایست به حد نصاب برسد و در این مسئله از جانب صاحب ریاض ادعای اجماع شده است. علاوه بر این که به قول ایشان، در این مورد روایات مستفیض بلکه متواتر نیز وجود دارد (طباطبایی، ۱۴۱۸: ۱۶/۹۹-۹۸).

در این که نصاب مال سرقتی باید چه میزان باشد، میان فقها اختلاف نظر وجود دارد. مشهور فقهای امامیه (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۴۳/۲۸؛ ابن زهره حلبی، ۱۴۱۷: ۴۳۰؛ ابن براج، ۱۴۰۶: ۵۳۷/۲؛ المفید، ۱۴۱۳: ۸۰۲)، مالکی (الإمام مالک، ۱۳۲۳: ۲۲۶/۶) شافعی (الإمام شافعی، ۱۴۰۳: ۲۹/۵) و حنبلی (ابن قدامة، بی‌تا: ۲۳۹/۱۰)، بر این باورند که نصاب باید ربع دینار باشد و عده دیگر از فقها قائل‌اند می‌بایست خمس دینار باشد (صدوق، ۱۴۱۳: ۶۴/۴؛ مجلسی دوم، ۱۴۰۶: ۱۶/۱۹۸-۱۹۶؛ خویی، بی‌تا: ۳۵۵/۴۱). قول دیگر این است که اگر نصاب به ده درهم برسد، باید قطع صورت پذیرد. چنانچه فقهای حنفی در یکی از نظرات خود قائل بدان می‌باشند (سرخسی، ۱۴۰۶: ۱۳۷/۹). نظرات دیگری نیز در میان برخی فقها وجود دارد مبنی بر این که نصاب از ثلث دینار محسوب می‌شود و یا این که اگر به یک درهم هم برسد کفایت می‌کند. این اختلاف‌نظرها به خاطر روایات مختلفی است که در این زمینه وجود دارد (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۴۳/۲۸-۲۴۵).

(۳) نداشتن حق در مال مورد سرقت؛ به این معنی که اگر به هر نحوی رباینده در مال مورد سرقت حقی داشته باشد، مانند بیت‌المال، حد سرقت در مورد او جاری نمی‌شود. البته به شرط آن که سارق از حد خود تجاوز نکند. ربودن حق خود از بیت‌المال دو صورت دارد:

این که سارق به هیچ وجه نتواند از طریق قانون احقاق حق خود کند و نیز قدرت این کار را ندارد. در این صورت، نه تنها سارق شمرده نشده و حد سرقت در مورد او جاری نمی‌شود، بلکه تعزیر هم نخواهد شد. صورت دوم نیز این

است که سارق می تواند از طریق قانون حق خود را بگیرد ولی اقدام به سرقت می کند. در این فرض اگرچه که حد سرقت برداشته می شود ولی رباینده تعزیر می گردد (جعفری، ۱۴۱۹: ۱۳۱).

(۴) عدم شرکت سارق در مال مورد سرقت

(۵) آمانی نبودن مال مسروقه در دست سارق

(۶) در حرز بودن مال مسروقه

(۷) پنهانی بودن سرقت

(۸) اخراج مال توسط شکننده حرز به صورت مستقیم و بالمباشره و یا به تسبیب با اسناد فعل به سارق.

(۹) نبودن عنوان فریب

(۱۰) عدم عنوان ابوت بین سارق و فرد مال باخته

(۱۱) علم به حکم و موضوع

(۱۲) تحقق مادی سرقت

(۱۳) بلوغ به سن قانونی (غیر بالغ تنها تعزیر می شود)

(۱۴) اعتدال روانی سارق

(۱۵) اختیار سارق

(۱۶) عدم اضطرار

(۱۷) عدم حصول مالکیت بر مال مسروقه از ناحیه سارق قبل از محاکمه

(۱۸) عدم توبه سارق قبل از محاکمه

نکته: اگر سارق نزد حاکم اقرار به سرقت و متعاقباً توبه کند حد ساقط می شود (البته تعزیر می شود).

(۲۰) عدم ارباب سارق

(۲۳) مطالبه اجرای حد توسط مالک مال مسروقه

(۲۴) عدم عروض شبهه اعم از موضوعی یا حکمی در هر یک از ارکان سرقت (موسوی خمینی، بی تا: ۴۸۲-۴۸۶؛

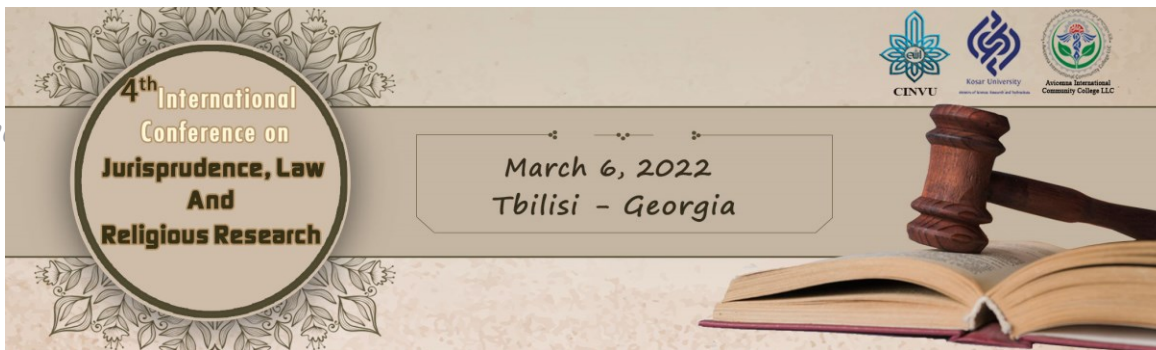
نجفی، بی تا: ۴۱/۴۷۶-۴۸۹؛ حلبی، ۱۴۱۷: ۴۳۰؛ طرابلسی، ۱۴۰۶: ۲/۵۳۷-۵۴۰؛ حلی، ۱۴۱۰: ۳/۴۸۲-۴۸۴؛ جعفری،

۱۴۱۹: ۱۳۶-۱۳۰؛ سلار دیلمی، ۱۴۰۴: ۲۵۸-۲۵۹؛ شهید ثانی، ۱۴۱۰: ۹/۲۲۱-۲۳۰؛ مفید، ۱۴۱۳: ۸۰۲-۸۰۳؛

طباطبایی، ۱۴۱۸: ۱۶/۸۳-۱۰۰؛ شیخ صدوق، ۱۴۱۳: ۴/۶۴؛ خویی، بی تا: ۴۱/۳۵۵؛ مجلسی دوم، ۱۴۰۶: ۱۶/۱۹۸-

۱۹۹؛ حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۸/۲۴۳).

اهل سنت شرایط اجرای حد سرقت را در سه عنوان مطرح می کنند:

۱. شرایط سارق؛ این شرایط عبارت‌اند از: بلوغ، عقل، عدم ملکیت، عدم ولایت سارق بر مال یا صاحب‌مال و این که صاحب‌مال دشمن حربی سارق در دارالحرب نباشد و سارق این کار را با اکراه و اجبار انجام نداده باشد.
۲. شرایط شیء مورد سرقت که شامل: نصاب، مالیت داشتن، عدم ملکیت و شبهه مالکیت برای سارق در مورد شیء مسروقه به هر عنوانی مانند رهن.
۳. شرایط مکان دزدی: این فقط شامل یک مورد است که عبارت است از این که مال مورد سرقت در حرز باشد (جزیری، غروی و یاسر، ۱۴۱۹: ۵/۲۲۶-۲۲۸).

۳. سرقت رایانه‌ای

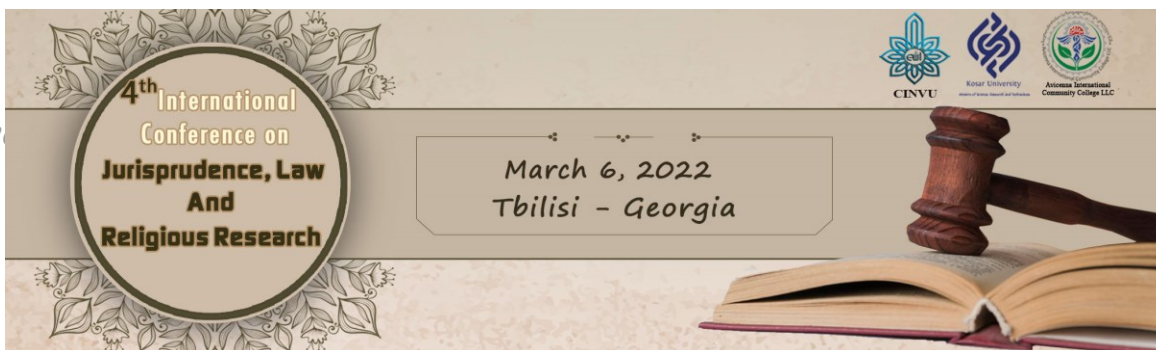
با توجه به سیر تحول زندگی بشر از صورت ساده به صورت متنوع و پیچیده و تأثیر رایانه در زندگی امروز، سرقت نیز مانند بقیه جرایم، شکل جدید و پیچیده‌تری به خود گرفته است. امروزه در اکثر محیط‌های علمی، آموزشی، اداری، تجاری و بانک‌ها از رایانه استفاده می‌شود و حجم عظیمی از اطلاعات و اموال مردم در معرض خطر ربایش قرار دارد.

سرقت رایانه‌ای، نیاز به تخصص ویژه‌ای دارد و سارقان رایانه‌ای با انگیزه مختلفی دست به چنین عملی می‌زنند. یکسری از آن‌ها با انگیزه ارتکاب این جرم مرتکب آن می‌شوند، عده‌ای دیگر به انگیزه تفریح و گروه دیگر به انگیزه نیل به اهداف سیاسی این کار را انجام می‌دهند. یکی از شیوه‌های رایج سرقت رایانه‌ای، از طریق نفوذ به سیستم داخل شبکه شرکت‌هایی است که از سوی بانک‌ها مسئول پرداخت صورت‌حساب‌ها و اطلاعات کاربران می‌شوند. (بای و پور قهرمانی، ۱۳۸۸: ۳۳۳).

سارقان رایانه‌ای هرروز تخصص جدیدی را در این زمینه به دست آورده و آن را به کار می‌برند و این امر موجب احساس ناامنی در کاربران می‌شود.

اما اکنون این سؤال مطرح می‌شود که آیا شرایطی که برای حد سرقت مطرح شد، در مورد سرقت رایانه‌ای نیز وجود تحقق می‌یابد یا نه؟

برای روشن شدن بحث ابتدا لازم است سرقت رایانه‌ای تعریف گردد و اگر بخواهیم سرقت رایانه‌ای را تعریف کنیم باید ارکان آن را بشناسیم. زیرا سرقت رایانه‌ای اسم عامی است که به جابه‌جایی هر نوع اطلاعات و داده‌ها می‌انجامد و در این صورت بسیاری از جرایم رایانه‌ای زیرمجموعه آن واقع می‌شوند.

۱-۳- تعریف سرقت رایانه‌ای

در ماده (۱۹۷) قانون مجازات اسلامی، سرقت این گونه تعریف شده است: «سرقت عبارت است از ربودن مال دیگری به طور پنهانی». بنابراین، این جرم از جمله جرایم علیه اموال و مالکیت محسوب می شود. نکته قابل ذکر این است که تعریف مذکور، بیشتر با سرقت در عالم فیزیکی سازگاری دارد. البته در اصلاحیه قانون مجازات اسلامی توسط مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، که به تصویب شورای عالی قضایی رسیده، سرقت به این صورت تعریف شده است: «ربودن مال متعلق به غیر». (اصلاحیه قانون مجازات اسلامی، ماده ۲۶۷) اگر این چنین باشد، شامل تعریف سرقت رایانه‌ای هم خواهد شد.

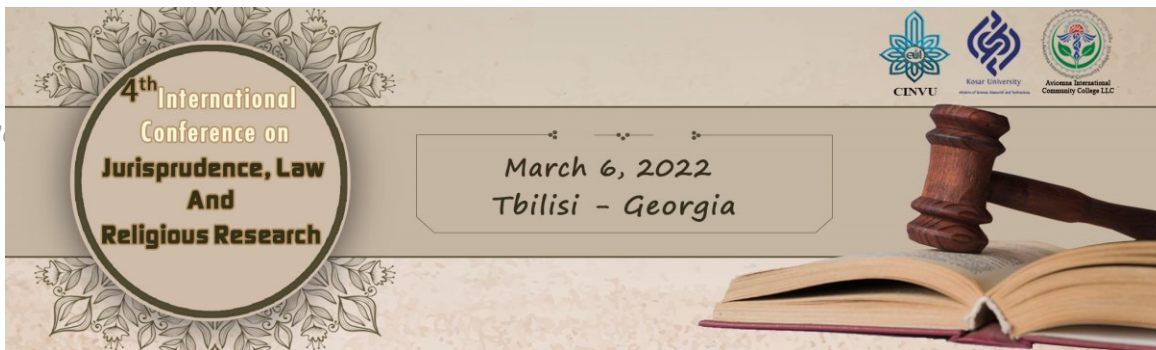
در حال، در قوانین موجود، به صراحت تعریفی از سرقت رایانه‌ای به میان نیامده است، به طوری که در ماده ۱۲ قانون جرایم رایانه‌ای فقط آمده است: «هر کس به طور غیر مجاز داده‌های متعلق به غیر را برآید...».

با توجه به نظر کارشناسان این رشته و قوانین ملی و بین‌المللی، موضوع سرقت رایانه‌ای را می‌توان اطلاعات، مال و خدمات دانست (مرعشی و دیگران، ۱۳۸۶: ۲۳-۲۰). در این صورت محدوده سرقت رایانه‌ای بسیار وسیع‌تر از سرقت معمولی است. برای نمونه، اگر فردی رمز عبور بانک فرد دیگری را برآید یا اطلاعات و داده‌های سری کدگذاری شده را از شبکه رایانه‌ای سرقت کند، نیز سارق رایانه‌ای به حساب می‌آید. بنابراین تعریفی که در مورد سرقت وجود دارد، در مورد سرقت رایانه‌ای نیز موجود است.

برخی از نویسندگان با اذعان به این که تعریف مشخصی برای سرقت رایانه‌ای وجود ندارد، آن را این گونه تعریف کرده‌اند: «استخدام الو سائط الحاسوبية و شبكات الإنترنت لأخذ مال متقوم مملوك للغير بلغ نصابا، خفية، من حرز مثله، من غير شبهة ولا تأویل». یعنی به کارگیری وسایل رایانه‌ای و شبکه‌های اینترنتی برای گرفتن مالی که متقوم بوده و در ملک دیگری است، آن هم به صورتی که مخفیانه بوده و به حد نصاب رسیده باشد و از حرز برداشته شده، بدون این که شبهه و یا تأویلی در مورد آن وجود داشته باشد (عثمان، ۱۴۳۲: ۵۸).

۲-۳- تفاوت سرقت رایانه‌ای با سرقت سنتی

با نگاهی به شرایط اجرای حد در سرقت، می‌توان به این نکته دست یافت که تمام شرایط مذکور، در سرقت رایانه‌ای نیز می‌تواند وجود داشته باشد. تنها سه مورد از این شرایط نیازمند توضیح و تبیین بیشتر است که در ادامه به توضیح آنها پرداخته خواهد شد.

۳-۲-۱- مالیت: مال در لغت از ریشه «مول» و به معنای آن چیزی است که از طلا و نقره است و انسان آن را مالک می شود. سپس به هر عینی که انسان را بی نیاز کرده و او را مالک کند، مال اطلاق شده است (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۲۱۵/۱۱).

فقه‌های اهل سنت در تعریف اصطلاحی مال دو رویکرد کلی دارند که یکی از دید فقه‌های حنفیه است و دیگری از دیدگاه جمهور (مالکیه، شافعیه و حنابله).

فقه‌های حنفیه برای مال تعریف‌های متعددی ذکر می کنند و از جمله آن‌ها این است که: مال آن چیزی است که طبع انسان به آن تمایل دارد و ذخیره آن در وقت نیاز و حاجت ممکن است^۱ (ابن نجیم، بی تا: ۲۷۷/۵). در رویکرد دوم که مربوط به جمهور فقها است، تعاریف متعددی ذکر شده است که اگرچه در مقام لفظ باهم اختلاف دارند ولی در معنا مشترک اند.

برای نمونه ابن عربی از فقه‌های مالکیه مال را چیزی می داند که تمایل انسان‌ها به سمت آن است و در عرف و شرع صلاحیت انتفاع از آن وجود دارد^۲ (ابن عربی، بی تا: مسألة سرقة التافه). از منظر فقه‌های شافعی مال آن چیزی است که صلاحیت دارد که به وسیله آن شخص متمول شمرده شود^۳ (القلیوبی، ۱۴۱۹: ۲۹/۳).

حنابله مال را هر آن چیزی می دانند که در آن منفعت مباح در موارد غیر ضرورت وجود دارد^۴ (ابن مفلح، ۱۴۲۳: ۳۴۷/۳).

با توجه به تعاریف مذکور، جمهور فقه‌های اهل سنت، چیزی را مال می شمارند که در آن سه شرط وجود داشته باشد:

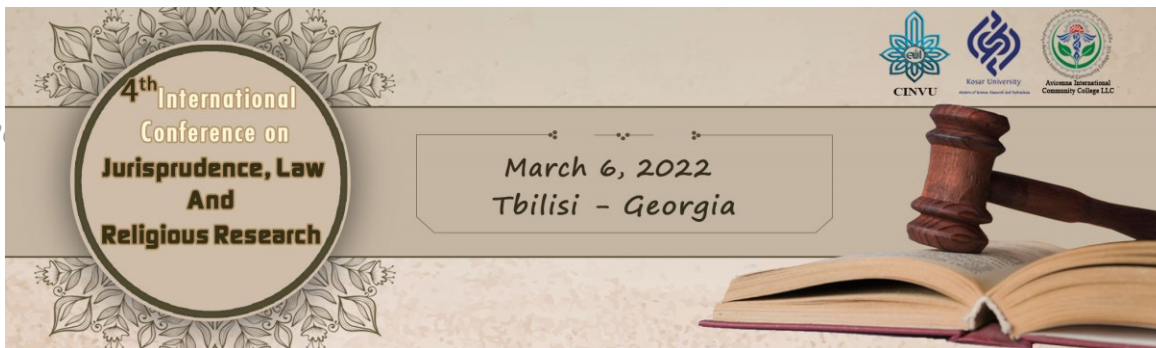
۱. برای آن قیمت شرعی وجود داشته باشد.
 ۲. حیات آن ممکن باشد.
 ۳. قابلیت انتفاع داشته باشد (عثمان، ۱۴۳۲: ۸۱؛ الزحیلی، بی تا: ۴۰۲/۴).
- فقه‌های اهل سنت در مورد اطلاعات رایانه‌ای دو نظر ارائه نموده‌اند:

۱- ما یمیل إليه الطبع ویمکن ادخاره لوقت الحاجة.

۲- ما تمتد إليه الأطلاع و یصلح عادة وشرعا للانتفاع به.

۳- ما كان متمولا محترما.

۴- ما فيه منفعة مباحة لغير ضرورة.

نظر اول این است که اطلاعات و داده‌های رایانه‌ای مال نیستند و این مطابق نظر فقهای حنفی است؛ چراکه از دید فقهای حنفی، مال به شیء مادی و دارای وجود خارجی اطلاق می‌شود؛ درحالی‌که معلومات این خصوصیت را ندارند.

نظر دوم که مطابق نظر جمهور فقهاست این است که اطلاعات و داده‌های رایانه‌ای مال محسوب می‌شوند (عثمان، ۱۴۳۲: ۱۰۰).

اما به نظر می‌رسد که اطلاعات و داده‌های رایانه‌ای به دو صورت وجود دارند. برخی از آن‌ها جنبه مالی دارند، چراکه قابلیت قیمت‌گذاری و دیگر شرایطی که موجب می‌شود جزء اموال شمرده شوند را دارا می‌باشند؛ مانند اطلاعات مربوط به حساب مالی کاربران و برخی دیگر از اطلاعات این گونه نیستند مانند اطلاعات و شماره تلفن کارمندان یک شرکت. در این صورت اگرچه در عرف مردم برای آن‌ها قیمتی تعیین نشده است، اما برای فردی که مورد سرقت این چنینی واقع شده است، حق به وجود می‌آید.

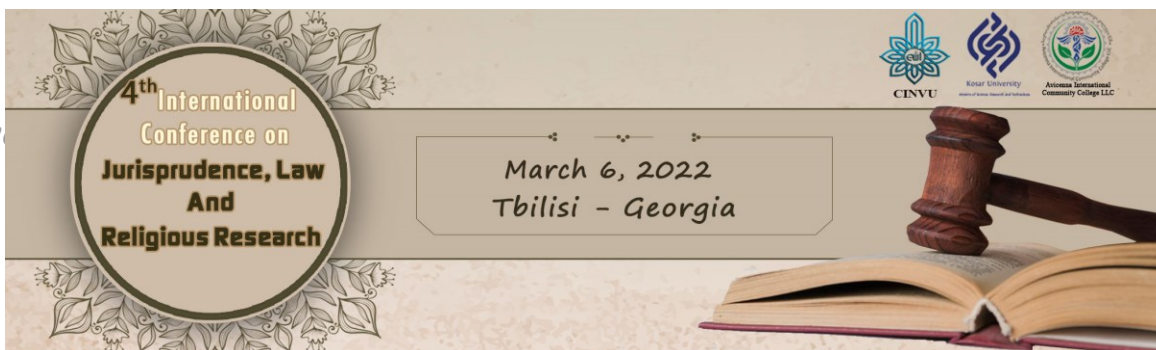
البته ذکر این نکته اینجا ضروری است که برخی اطلاعات که در شرع و عرف از اهمیت برخوردار نیستند، مورد حمایت شرع مقدس و قانون نیز واقع نمی‌شوند؛ مانند این که فردی با ورود به سیستم دیگری، یک شعر توهین‌آمیز و یا یک صوت غنائی از یک زن را برآید (بای و پورقهرمانی، ۱۳۸۸: ۳۳۷).

با توجه به آنچه ذکر شد، می‌توان گفت: از جمله تفاوت‌های سرقت سنتی با سرقت رایانه‌ای در این است که در سرقت سنتی، مالیت داشتن شیء مسروقه از ارکان سرقت محسوب می‌شود ولی در سرقت رایانه‌ای این گونه نیست. زیرا شرط دانستن «مالیت» در سرقت رایانه‌ای، موجب نادیده انگاشتن برخی از چیزهایی می‌شود که مالیت ندارند، ولی از جهات دیگر مهم تلقی می‌شوند؛ مانند داده‌های مربوط به سلامتی و وراثت یا داده‌های اعتقادی حزبی یا فردی که در رایانه یا ایمیل شخصی ذخیره شده است (بای و پورقهرمانی، ۱۳۸۸: ۳۳۵-۳۳۷؛ باستانی، ۱۳۹۰: ۹۲-۹۳).

نمونه‌ای که می‌توان برای مالیت نداشتن ولی مهم بودن داده‌ها مثال زد، در مورد شکایت یک زن آرایشگر است که در سال ۱۳۷۸، از کارکنان سابق خود به علت ربودن شماره تلفن مشتریان از رایانه آرایشگاه و دعوت مشتریان به آرایشگاه دیگر، اتفاق افتاده است (میرمحمد صادقی، ۱۳۷۹: ۲۱۰). از این رو مواردی هم که مالیت ندارند ولی به جهتی اهمیت دارند نیز وارد مفهوم سرقت رایانه‌ای می‌شود.

۳-۲-۲- مفهوم لغوی حرز: حرز به معنای «موضع حصین» و جای امن است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۵/۳۳۳؛ طریحی، ۱۴۱۶: ۴/۱۵).

اما در اصطلاح فقهای شیعه و اهل سنت در مورد حرز تعریف‌های متفاوتی را ارائه نموده‌اند که البته مراد همه آن‌ها در مورد حقیقت حرز مشترک است.

برای نمونه، در میان فقهای شیعه همچون ابن زهره، حرز به معنای مکانی است که به جز برای مالک و مالک در تصرف، داخل شدن در آن مگر به اذن مالک جایز نیست (حلبی، ۱۴۱۷: ۴۳۰).

ابن ادریس حلی در کتاب خود قولی را از جناب شیخ طوسی مشابه قولی که ذکر شد، نقل می کند و نقدی را بر آن وارد می سازد (حلی، ۱۴۱۰: ۴۸۳-۴۸۴). تعدادی از فقهای شیعه (طرابلسی، ۱۴۰۶: ۵۳۸-۵۳۹) و اهل سنت (جزیری، غروی و یاسر، ۱۴۱۹: ۲۲۶)، به جای تعریف حرز به ذکر مثال هایی در این زمینه پرداخته اند.

امام خمینی، با ذکر مثال هایی در این زمینه، تعریف حرز را به عرف واگذار نموده و آن را در مورد هر شیئی نسبت به شیء دیگر متفاوت می داند (موسوی خمینی، بی تا: ۴۸۵).

موصلی از فقهای حنفی، حرز را به مکانی تعریف می کند که مال در آن از دست سارقان در امان باشد^۱ (الموصلی، ۱۴۲۶: ۴/۱۱۱).

فقهای مالکی حرز را به معنای چیزی می دانند که شأن آن این است که به وسیله آن، اموال حفظ شود؛ به صورتی که اخذ آن مشکل باشد^۲ (القرطبی، ۱۳۹۵: ۲/۴۴۹).

فقهای شافعی نیز حرز را به چیزی تعریف کرده اند که به وسیله آن مال حفظ می شود^۳ (الماوردی، بی تا: ۱۳/۵۹۰).

فقهای حنبلی حرز را به آن چیزی تعریف می کنند که عرف مال را در آن محفوظ می داند و نسبت به هر مال و یا سرزمینی متفاوت است^۴ (البهوتی، بی تا: ۱/۴۴۰).

با توجه به تعاریفی که در مورد حرز ارائه شد، روشن می گردد که باینکه الفاظ فقها در مورد تعریف حرز متفاوت است، ولی همه این تعاریف به حقیقتی واحد اشاره دارد که آن «جایی برای حفظ مال و امنیت و جلوگیری از تعدی به آن» است.

از آنجایی که در شرع مقدس برای حرز تعریف مشخصی وجود ندارد، به نظر می رسد واگذاری مفهوم آن به عرف امری صحیح باشد. همان طور که از کلام فقها نیز چنین معنی استنباط می شود.

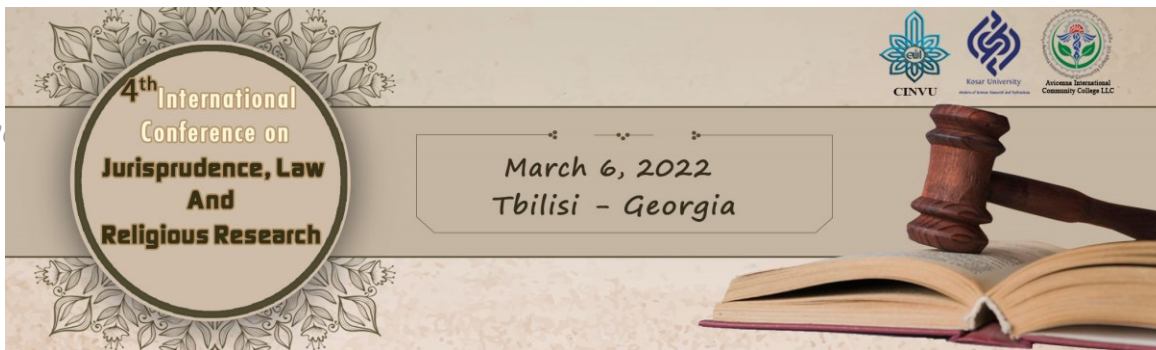
اما آیا می توان در مورد اطلاعاتی که در رایانه وجود دارد، اعم از حساب های بانکی و غیر آن، حرز را متصور شد؟

۱- ما یصیر به المال محرزاً عن أیدی اللصوص.

۲- ما من شأنه أن تحفظ به الأموال کی یعسر أخذها کالإغلاق.

۳- ما یصیر به المال محفوظاً علی ما سنصفه.

۴- ما العادة حفظ المال فیہ... و یختلف الحرز باختلاف الأموال و البلدان.

با توجه به این که جهان روبه‌پید شرف است و هرروزه علوم و مسائل جدید رونمایی می‌شود، مفهوم حرز نیز به دنبال عرف زمان حرکت می‌کند. از این رو می‌توان گفت که در مورد حساب‌های بانکی و یا مواردی که در آن از کاربران کلمه عبور خاص درخواست می‌شود، مفهوم حرز متصور می‌شود.

اطلاعات و داده‌هایی که در حافظه رایانه مکان‌هایی مانند بانک و امثال آن وجود دارد، اموال معنوی افراد محسوب شده و این امکان برای سارقان به وجود می‌آید که با دسترسی به حساب‌ها و اطلاعات کاربران، از آن‌ها سوءاستفاده نمایند و با تغییر اطلاعات و یا جابه‌جایی اعتبار و پول، به حساب کاربران دستبرد بزنند؛ چرا که سرقت این اموال و جابه‌جایی آن‌ها از حساب کاربران به حساب مجرمان یا اشخاص ثالث، درست است که نیاز به تخصص دارد ولی با اندکی تلاش قابل انجام است (عثمان، ۱۴۳۲: ۱۲۳). این به آن دلیل است که مثلاً ممکن است فردی در کشوری باشد و از حساب‌های کاربران در کشور دیگر در مدت‌زمانی بسیار کوتاه سرقت کند. درحالی که در سرقت سنتی، این عملیات ممکن است روزها و یا حتی ماه‌ها به طول بینجامد.

از آنجایی که برای دسترسی به اطلاعات کاربران، نیاز به دانستن رمز ورود است، می‌توان رمز ورود را برای حساب کاربران و یا دیگر اطلاعات آن‌ها حرز محسوب نمود.

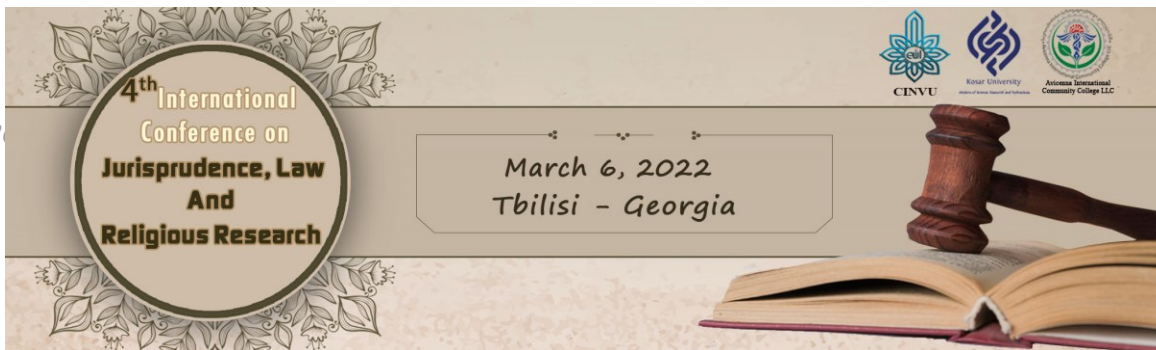
دستیابی به رمز و اطلاع یافتن از آن از راه‌های مختلفی همچون: وارد نمودن ارقام متعدد و امتحان کردن آن‌ها، شکستن قفل نرم‌افزارها و رمزگشایی آن‌ها، سرقت رمز از طریق پست الکترونیکی صاحبان حساب بانکی و یا برگه‌هایی که پس از خواندن اطلاعات آن‌ها توسط صاحب حساب به سطل زباله انداخته می‌شود، امکان‌پذیر است (عثمان، ۱۴۳۲: ۱۲۴-۱۲۵).

در هر صورت قول به حرز نبودن رایانه موجب نادیده انگاشتن حقوق کاربران و به زحمت انداختن آن‌ها و ایجاد عسر و حرج برای آن‌ها می‌شود.

۳-۲-۳- اخراج: یکی دیگر از مواردی که نیاز به توضیح بیشتری دارد، مسئله اخراج توسط شکننده حرز است. در حقیقت این مسئله مطرح می‌شود که آیا اخراج حتماً باید به صورت فیزیکی باشد یا اخراج اعتباری نیز کفایت می‌کند؟

اخراج از حرز سه شرط دارد:

اول این که سارق، شیء مسروقه را از حرز خارج کند، دوم این که آن را از حیازت مسروقه منه خارج نموده و سوم این که مال مسروقه را به حیازت خود درآورد (عثمان، ۱۴۳۲: ۱۳۷).

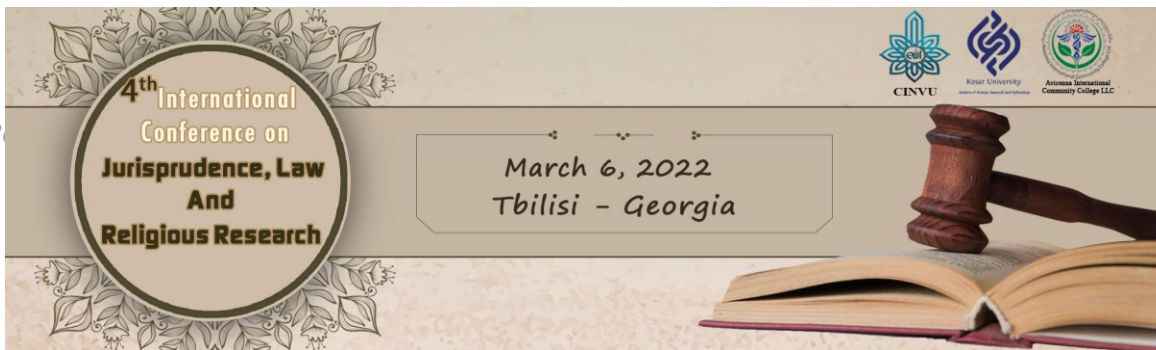
اخراج در کلام فقها به دو صورت بالمباشره و بالتسبیب، می تواند واقع شود؛ مانند این که سارق مال مسروقه را از حرز برداشته و بر پشت حیوانی قرار دهد که آن را از حرز خارج کند. در این صورت نیز عمل اخراج منتهی به سارق خواهد بود. (نجفی، بی تا: ۴۸۷)

مسئله سرقت رایانه‌ای نیز مانند مثال مذکور از موارد اخراج باله سبیب است. زیرا اخراج می تواند توسط خود شخص و یا هر وسیله دیگری صورت پذیرد و وسیله که در اینجا استفاده شده رایانه است. یکی از تفاوت های سرقت سنتی با سرقت رایانه‌ای در مسئله اخراج این است که در سرقت سنتی هنگامی که سارق مال را می رباید، مال مسروقه را از حیات مسروق منته خارج نموده است؛ در حالی که در سرقت رایانه‌ای زمانی که مسروق منته مورد هک واقع می شود، همزمان با این که اطلاعات او در رایانه خودش موجود است، در اختیار سارق نیز قرار گرفته است. بنابراین شرط اخراج از حیات مسروق منته در اکثر موارد سرقت رایانه‌ای متصور نیست. (عثمان، ۱۴۳۲: ۱۳۷-۱۳۸).

به نظر می رسد مسئله اخراج نیز مانند مسئله حرز یک امر عرفی است و تعیین مصادیق آن به عرف واگذار می شود؛ زیرا این مسئله به تبع مسئله حرز است. یعنی اخراج در صورتی صدق می کند که محدوده حرز مشخص باشد و از آنجایی که عرف است که حرز را تعیین می کند، اخراج نیز امری منوط به تشخیص عرف خواهد بود. به نظر می رسد اگر شرایطی که در اجرای حد سرقت لازم است، در سرقت رایانه‌ای موجود باشد، مانعی برای اجرای حد سرقت برای سارق رایانه‌ای وجود ندارد و اگر وجود و تحقق هر یک از شرایط حد سرقت مشکوک باشد، قاعده درء الحد^۱ در آن جاری خواهد شد و یا از باب عدم جواز رجوع به عام در شبهات مصداقیه، حد سرقت در آن جاری نمی شود.

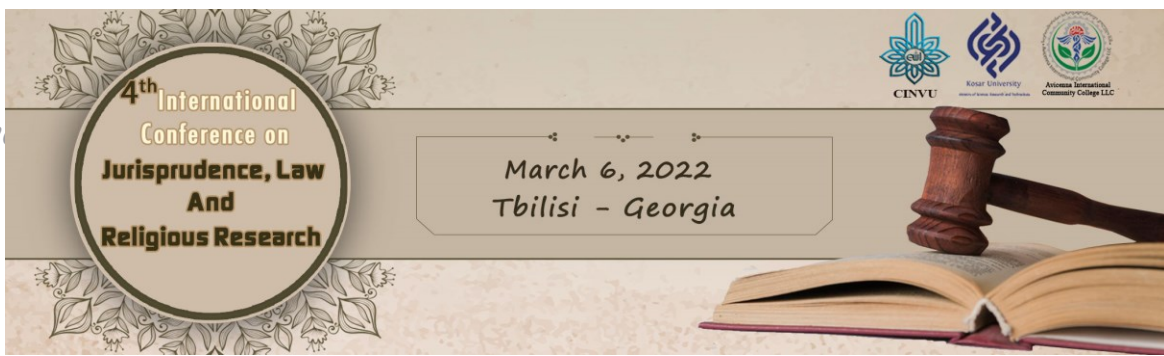
در ماده دوازده قانون جرایم رایانه‌ای، مجازات این جرم را این گونه مقرر کرده است: «هر کس به طور غیرمجاز داده های متعلق به دیگری را بر بایند، چنانچه عین داده ها در اختیار صاحب آن باشد، به جزای نقدی از یک میلیون (۱.۰۰۰.۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال و در غیر این صورت به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵.۰۰۰.۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

^۱ - «ادرؤوا الحدود بالشبهات، ولا شفاعه ولا كفالة ولا یمین فی حد» فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۱۵: ۵۴۳.

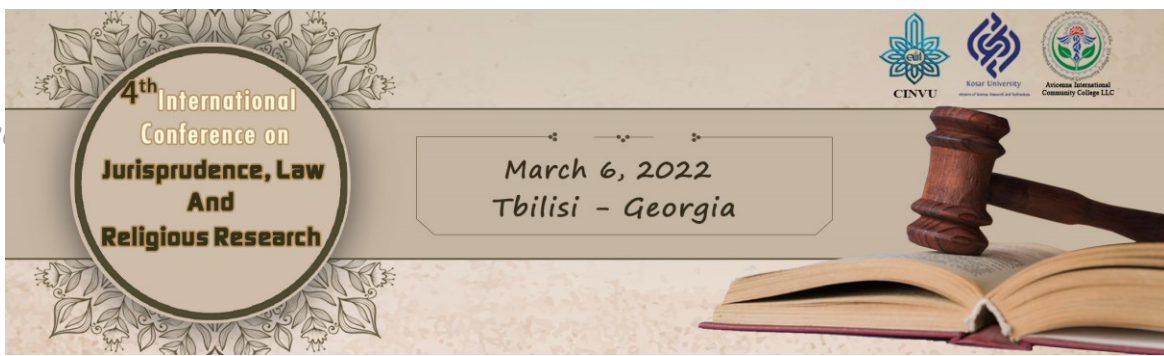
نتیجه بحث

- ۱- مهم ترین تعریفی که برای سرقت رایانه‌ای در قانون وجود دارد «ربودن غیرمجاز داده‌های متعلق به دیگری» است.
- ۲- با توجه به تعریفی که از مال در فقه مذاهب اسلامی ارائه شده است، در مورد مالیت داده‌های رایانه‌ای دو نظر وجود دارد که به نظر می‌رسد که حکم به مالیت داده‌های رایانه‌ای، وجیه تر است و قانون جرایم رایانه‌ای نیز بر مبنای مالیت این داده‌ها، ربودن آنها را جرم دانسته و مشمول جزای نقدی یا غیر نقدی دانسته است.
- ۳- تنها مطابق دیدگاه رایج در فقه حنفی نسبت به تعریف مال، داده‌های رایانه‌ای را نمی‌توان دارای مالیت دانست.
- ۴- سرقت رایانه‌ای با سرقت سنتی در سه مسئله مالیت، حرز و اخراج متفاوت است.
- ۵- در صورتی که در سرقت رایانه‌ای، شرایط اجرای حد سرقت که بین هشت تا بیست و پنج شرط در فقه مذاهب اسلامی از آنها نام برده شده است، فراهم باشد، حد سرقت در آن جاری می‌شود.

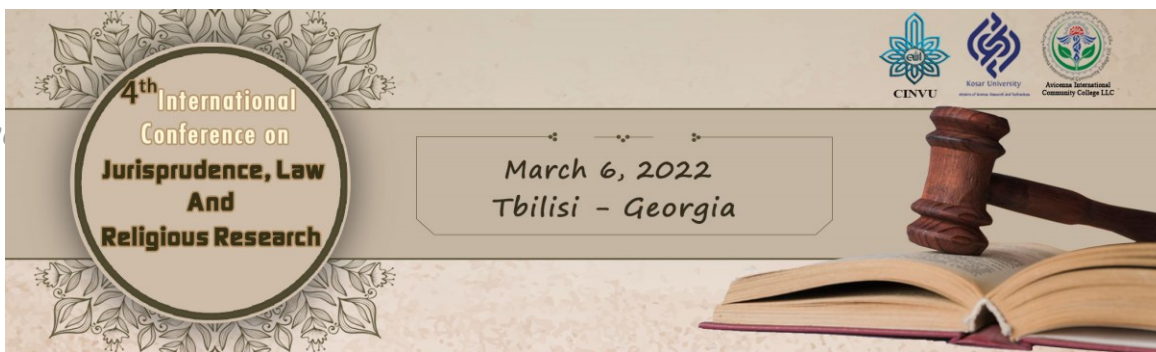

منابع و مأخذ

- قرآن کریم
- ۱. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۴۱۳ ق)، **من لا یحضره الفقیه**، ج ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۲. ابن عربی (بی تا)، **أحكام القرآن**، تحقیق: محمد عبدالقادر عطا، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر.
- ۳. ابن مفلح، ابراهیم بن محمد بن محمد بن عبدالله بن محمد ابو إسحاق (۱۴۲۳ ق)، **المبدع فی شرح المقنع**، الرياض: دار عالم الکتب.
- ۴. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق)، **لسان العرب**، م صحیح: جمال الدین میردامادی، ج ۳، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع- دار صادر.
- ۵. باستانی، برومند (۱۳۹۰)، **جرائم کامپیوتری و اینترنتی جلوه‌ای نوین از بزهکاری**، با مقدمه دکتر محمد آشوری، ج ۳، تهران: انتشارات بهنامی.
- ۶. بستانی، فواد افراهم (۱۳۷۵)، **فرهنگ ابجدی**، مترجم: مهیار، رضا، ج ۲، تهران: انتشارات اسلامی.
- ۷. بای، حسینعلی و پور قهرمانی، بابک (۱۳۸۸)، **بورسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای**، ج ۱، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی معاونت پژوهشی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- ۸. البهوتی، منصور بن یونس بن إدريس (بی تا)، **الروض المربع شرح زاد المه ستنع فی اختصار المقنع**، محقق: سعید محمد اللحام، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر.
- ۹. جزیری، عبدالرحمن، غروی، سید محمد و یا سرمازح (۱۴۱۹ ق)، **کتاب الفقه علی المذاهب الأربعة و مذهب أهل البيت عليهم السلام**، ج ۱، بیروت: دار الثقلین.
- ۱۰. جعفری، محمدتقی (۱۴۱۹ ق)، **رسائل فقهی**، ج ۱، تهران: مؤسسه منشورات کرامت.
- ۱۱. حرّ عاملی، محمد بن حسن بن علی (۱۴۰۹ ق)، **تفصیل و سائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة**، مصحح: گروه پژوهش مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ج ۱، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
- ۱۲. حلبی، ابن زهره، حمزة بن علی ح سینی (۱۴۱۷ ق)، **غنیة النزوع إلى علمی الأ صول و الفروع**، ج ۱، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.

۱۳. حلی، ابن ادریس، محمد بن منصور بن احمد (۱۴۱۰ ق)، **السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی**، ج ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۴. الحنفی، زید الدین ابن نجیم (بی تا)، **البحر الرائق شرح کنز الدقائق**، بیروت: دار المعرفة.
۱۵. خوبی، سید ابوالقاسم (۱۳۸۶)، **مبانی تکملة المنهاج**، مقرر: شهید، سید محمدتقی خوئی، ج ۳، قم: مؤسسه احیاء آثار امام خوئی.
۱۶. خسروی، غلامرضا (۱۳۷۴)، **ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن**، ج ۲، تهران: مرتضوی.
۱۷. خمینی، سید روح الله (بی تا)، **تحریر الوسیله**، ج ۱، قم: مؤسسه دار العلم.
۱۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (بی تا)، **مفردات ألفاظ القرآن**، م صحیح: داوودی، صفوان عدنان، بیروت- دمشق: دار القلم- الدار الشامیة.
۱۹. الزحیلی، وهبة (بی تا)، **الفقه الإسلامی وأدلته**، ج ۴، دمشق: دار الفکر.
۲۰. سلار (قاضی حلب)، حمزة بن عبدالعزيز ديلمی (۱۴۰۴ ق)، **المراسم العلویة و الأحكام النبویة فی الفقه الإمامی**، مصحح: محمود بستانی، ج ۱، قم: منشورات الحرمین.
۲۱. الشوابکه، محمد أمين (۱۴۳۰ ق)، **جرائم الحاسوب والإنترنت: الجريمة المعلوماتية**، ج ۱، الإصدار الثالث، عمان: دار الثقافة.
۲۲. عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی بن احمد (۱۴۱۰ ق)، **الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدم شقیة**، مصحح: سید محمد کلانتر، ج ۱، قم: کتاب فروشی داوری.
۲۳. ضیاء، مصطفى عثمان (۱۴۳۲ ق)، **السرقة الإلكترونية درا سة فقهیة**، ج ۱، عمان: دار النفائس للدراسات والبحوث والتوزيع.
۲۴. طباطبائی (صاحب ریاض)، سید علی بن محمد بن ابی معاذ (۱۴۱۸ ق)، **ریاض الم سئل فی تحقیق الأحكام بالدلائل (ط- الحدیثة)**، مصحح: محمد بهره مند، محسن قدیری، کریم انصاری و علی مروارید، ج ۱، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
۲۵. طرابلسی، ابن براج قاضی، عبدالعزيز بن نحریر (۱۴۰۶ ق)، **المهذب**، مصحح: جمعی از محققین و مصححین تحت إشراف شیخ جعفر سبحانی، ج ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۶. طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرين**، م صحیح: سید احمد - سینی، چاپ سوم، تهران: کتاب فروشی مرتضوی، ۱۴۱۶ هـ.ق.

۲۷. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۳۸۷ ق)، **المبسوط فی فقه الإمامیة**، مصحح: سید محمدتقی کشفی چ ۳، تهران: المكتبة المرتضوية لإحياء الآثار الجعفرية.
۲۸. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۴۰۶)، **الوافی**، چ ۱، اصفهان: کتابخانه امام أميرالمؤمنین علی علیه السلام.
۲۹. القرطبي، ابوالولید محمد بن أحمد بن محمد بن رشد (۱۳۹۵ ق)، **بداية المجتهد و نهاية المقتصد**، چ ۴، مصر: مطبعة مصطفى البابي الحلبي و اولاده.
۳۰. القليوبي، شهاب الدين أحمد بن أحمد بن سلامة (۱۴۱۹ ق)، **حاشيتان. قليوبي علی شرح جلال الدين المحلى علی منهاج الطالبين**، تحقيق مكتبة البحوث والدراسات، بيروت: دار الفكر.
۳۱. الماوردي، ابوالحسن (بی تا)، **کتاب الحاوی الكبير**، بيروت: دارالفکر.
۳۲. مجل سی دوم، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۶ ق)، **ملاذ الأخيار فی فهم تهذيب الأخبار**، م صحح: سید مهدی رجائی، چ ۱، قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
۳۳. مرعشی و دیگران (۱۳۸۶)، **اقتراح فناوری اطلاعات و ارتباطات و چالش در مفهوم جرم های سنتی**، مجله حقوقی دادگستری، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، ۵۹، ۲۰-۲۳.
۳۴. م صطفوی، حسن (۱۳۶۸)، **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، چ ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۵. مفید، محمد بن محمد بن نعمان عکبری (۱۴۱۳ ق)، **المقنعة**، چ ۱، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید رحمه الله علیه.
۳۶. الموصلي الحنفي، عبدالله بن محمود بن مودود (۱۴۲۶ ق)، **الاختیار لتعلیل المختار**، تحقيق: عبد اللطيف محمد عبدالرحمن، چ ۳، بيروت: دار الكتب العلمية.
۳۷. میر محمدصادقی، حسین (۱۳۷۹)، **جرائم علیه اموال و مالکیت**، چ ۷ (ویرایش سوم)، تهران: نشر میزان.
۳۸. نجفی (صاحب الجواهر)، محمدحسن بن باقر (بی تا)، **جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام**، مصحح: شیخ عباس قوچانی، چ ۷، بيروت: دار إحياء التراث العربي.
۳۹. همدانی، فاضل خان؛ گلن، ویلیام و مارتین، هنری (مترجمان) (۱۳۸۰)، **کتاب مقدس: عهد عتیق و عهد جدید**، چ ۱، تهران: اساطیر.